

**ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ ЄСПЛ:
ПРОСТОРОВА ТА ПЕРСОНАЛЬНА МОДЕЛІ**

Хоча юрисдикція щодо прав людини, а також право врегульовувати відносини, які лежать в основі захисту прав людини, зазвичай мають місце на території держави, вони можуть виходити за її межі. Насправді, рішення судів з прав людини та експертних органів розширили юрисдикцію за межі державних кордонів у ряді ситуацій, кількість яких з часом поступово збільшуються. Але перед тим, як розглянути сферу та межі екстериторіальних зобов'язань держав у сфері прав людини, варто дослідити їх загальний характер.

Випадки, в яких відбувалося порушення прав людини за межами держави, зазвичай пов'язані з ситуаціями окупації; оперативна діяльність військових, поліцейських або служб безпеки або агентів; викрадення або передача державними агентами; і екстериторіальне затримання підозрюваних терористів, наприклад, в затоці Гуантанамо [1, с. 13].

Зважаючи на такий характер екстериторіального порушення прав людини та існуючий правовий вакуум у цій сфері, у ситуацію мусили втрутитися міжнародні органи щодо захисту прав людини, зокрема і ЄСПЛ, які, використовуючи концепції ефективного та загального контролю, розробили прецедентну практику щодо визначення відповідальної держави та встановлення її екстериторіальної юрисдикції.

Аналізуючи справи щодо екстериторіального порушення прав людини, можна виявити дві моделі юрисдикції, а саме «просторову» модель екстериторіальної юрисдикції, яка ґрунтується на ефективному загальному контролі певної географічної території за межами держави, і «персональну модель», згідно з якою юрисдикція поширюється у ситуаціях, коли держава здійснює повноваження або контролює особу за її межами.

Розглядаючи просторову модель екстериторіальної юрисдикції, найкращим прикладом виступає справа Луїзіду

проти Туреччини 1996 року. На стадії попереднього розгляду заперечень, досліджуючи питання про те, чи відноситься порушення, на яке скаржиться заявник, до юрисдикції Туреччини, навіть якщо воно відбувалося поза її національною територією, а зокрема на території невизнаної Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК), ЄСПЛ вказує наступне: «хоча Стаття 1 Європейської конвенції з прав людини встановлює обмеження щодо охоплення Конвенції, поняття «юрисдикція» не обмежується національною територією Високих Договірних Сторін ...» [2].

Підтвердивши цю позицію під час розгляду справи по суті, Суд також визнав, що контроль над територією ТРПК за допомогою великої кількості турецьких військ є достатнім для того, щоб прийти до висновку про те, що Туреччина здійснювала ефективний загальний контроль над територією Північного Кіпру. ЄСПЛ також зауважив, що не має значення характер та обсяг особливого контролю, який Туреччина може мати над «Турецькою Республікою Північного Кіпру» стосовно конкретних дій або політики. Отже, ті, хто постраждав, перебували в межах юрисдикції Туреччини [2].

Просторова модель екстериторіальної юрисдикції була також застосована у справі *Медведев та інші проти Франції (Medvedyev and others v. France)*. У цій справі заявники різного громадянства були членами екіпажу судна під прапором Камбоджі, захопленого французьким флотом у відкритому морі в рамках операції по боротьбі з незаконним обігом наркотиків. Заявники, серед іншого, стверджували, що їхнє затримання на борту свого судна в проміжок часу між їхнім захопленням і прибуттям на землю порушувало право на свободу і особисту недоторканість. Суд встановив, що через те, що Франція, яка через свій флот мала «повний і виключний контроль, принаймні *de facto*, над судном і екіпажем заявників», мала екстериторіальну юрисдикцію під час порушення заявлених прав [3].

Альтернативною моделлю екстериторіальної юрисдикції є персональна модель, яка передбачає, що особа перебуває в рамках юрисдикції держави через дії за кордоном державних агентів.

Провідною справою, яка стосується екстериторіальної персональної юрисдикції є *Аль-Скейні та інші проти Великобританії (Al-Skeini and others v. UK)*. Ця справа стосувалася

п'яти осіб, які нібито були вбиті британськими військами під час патрулювання в Іраку, і однієї особи, яка була заарештована, затримана, утримувалася в нелюдських умовах, а потім вбита в ізоляторі Великобританії в Іраку. У кожному випадку родичі померлих стверджували, що процедурні вимоги статті 2 ЄКПЛ були порушені через відсутність повного, ефективного та незалежного розслідування їхньої смерті. У своєму рішенні ЄСПЛ розрізняв, по-перше, повноваження і контроль державного агента, і, по-друге, ефективний контроль над територією, як виняткові підстави екстериторіальної компетенції. Досліджуючи факти цієї справи, ЄСПЛ зазначив, що з огляду на те, що Великобританія взяла на себе повноваження і відповідальність за підтримання безпеки у відповідній частині Іраку, і що вона мала «через своїх солдатів, які беруть участь у операціях безпеки в Басрі, Великобританія здійснювала контроль за особами, загиблими в ході таких операцій безпеки, що, відповідно, встановлює правовий зв'язок між померлими і Сполученим Королівством для цілей статті 1 Конвенції» [4].

Як влучно зазначає М. Мілановіч, така позиція ЄСПЛ «певною мірою об'єднує персональну та просторову моделі екстериторіальної юрисдикції, підтверджуючи ймовірність того, що різниця між двома моделями в деяких випадках досить незначна» [5]. Проте, підтверджуючи, що екстериторіальна юрисдикція щодо захисту прав людини може існувати, рішення суду одночасно підтверджує, що вона залишається винятковою і вимагає юрисдикційного зв'язку.

У справі Окалан проти Туреччини (*Öcalan v. Turkey*). Заява була подана лідером Робітничої партії Курдистану, якого заарештували турецькі агенти в літаку, розташованому в міжнародній зоні аеропорту Найробі. Надалі агенти відвезли лідера партії до Туреччини, де його затримали і засудили до смертного вироку. ЄСПЛ відзначив, що «безпосередньо після того, як кенійські чиновники передали заявника турецьким посадовим особам, заявник перебував під юрисдикцією турецького уряду... хоча в цьому випадку Туреччина здійснювала свою владу за межами своєї території» [6].

Таким чином, проаналізувавши справи щодо порушення прав людини за межами держави, було виділено дві моделі екстериторіальної юрисдикції. Просторова модель екстерито-

ріальної юрисдикції ґрунтується на ефективному загальному контролі певної географічної території за межами держави. Цю модель було виявлено у справах Луїзиду проти Туреччини, Медведєв та інші проти Франції, тощо. Згідно з персональною моделлю, юрисдикція поширюється у ситуаціях, коли держава здійснює повноваження або контролює особу за її межами. Застосування такої моделі було виокремлено у справах Окалан проти Туреччини та Аль-Скеїні та інші проти Великобританії.

Джерела:

1. Da Costa K. The Extraterritorial Application of Selected Human Rights Treaties / K. Da Costa. Leiden, The Netherlands: Martinus Nijhoff, 2013. 267 p.
2. Loizidou v. Turkey / The European Court of Human Rights. 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58007&filename=001-58007.pdf>.
3. Medvedyev and others v. France / The European Court of Human Rights. 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-97979&filename=001-97979.pdf&TID=thkbhnlzk>.
4. Al-Skeini and Others v. UK / The European Court of Human Rights. 2011. URL: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecthr-%E2%80%93al-skeini-and-others-v-united-kingdom-application-no-5572107-7-july-2011>.
5. Milanovic M. Al-Skeini and Al-Jedda in Strasbourg / M. Milanovic // European Journal of International Law. 2013. Volume 23, Issue 1. P. 53–69.
6. Öcalan v. Turkey / The European Court of Human Rights. 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=002-3843>.

Науковий керівник – професор, завідувач кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка Репецький В. М.